

АРХИТЕКТУРА

УДК 7.071.5(477) «16/17»

ORCID iD 0000-0002-2229-4201

Kolomiets A.V., PhD-student

National Academy of Fine Art and Architecture,
Kyiv, Ukraine

CONCERNING THE ORIGIN OF THE ONION DOME IN UKRAINIAN BAROQUE

Коломієць А.В.

Національна академія образотворчого
мистецтва та архітектури,
Київ, Україна

ПРО ПОХОДЖЕННЯ БАНИ ЦИБУЛЯСТОГО ТИПУ В УКРАЇНСЬКОМУ БАРОКО

Анотація. Питання походження цибулястих бань в українському бароко та їхнє поширення у мурованому та дерев'яному храмовому зодстві є важливим, проте практично не дослідженим питанням. Автор висуває та аргументує версію щодо джерела їхнього походження. Дана версія висувається вперше.

Abstract. The issue of the origin of onion dome in Ukrainian baroque and its distribution in stone and wooden temple architecture is an important, but practically unexplored, issue. The author puts forward and argues the version as to the source of their origin. This version is being put forward for the first time.

Ключові слова: бароко, мазепинське бароко, Антоній Тарасевич, Johann Wilhelms «Architecture civilis», бані.

Keywords: Baroque, Mazepa Baroque, Antoni Tarasevich, Johann Wilhelms «Architecture civilis», dome.

Постановка проблеми. Історія розвитку форми куполів в українській сакральній архітектурі XVII-XVIII ст. є добре дослідженою низкою авторитетних авторів. Проте питанням як саме типова для XVII-XVIII ст. цибуляста баня з виразним ковніром з'явилася в Україні, до цього часу не займався жоден із відомих авторів дослідників. Знайти, показати яким чином вона з'явилася та посіла домінуюче місце в архітектурі українського бароко є актуальним завданням для історії архітектури України.

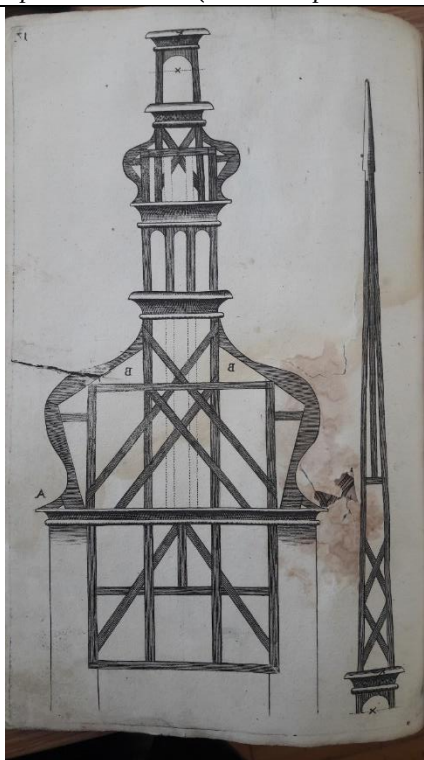
Аналіз останніх досліджень та публікацій. Власне в Україні тема, порушена автором, ще не досліджувалась і ця стаття є першою щодо походження бані з виразним ковніром, «цибулястої», характерної для храмів доби українського бароко. Ганно-Вальтер Круфт (Hanno-Walter Krufft) у своїй книзі «A history of architectural theory: from Vitruvius to the present» присвятив невеличкий текст книзі Йоганна Вільгельма «Architecture civilis» [5], а дослідник власне історії цибулястих бань у Європі Ганс Шіндлер Hans Schindler [3] у своїй статті «Concerning the Origin of the Onion Dome and Onion Spires in Central European

Architecture» проводить пошук найдавніших прикладів застосування цих бань у Європі. Книгозбірні Антонія Тарасевича присвячено статтю Г. Шустіної «Нове життя книг кунштових» [1]. Дослідження в цьому ж напрямі наразі веде також реставратор та художник Вадим Шевчук.

Виділення невирішених раніше частин проблеми. Основною проблемою, яка ніяк не досліджувалась досі, є питання звідки походить найпопулярніша форма бань в українському бароко. Автор пропонує відповідь на це питання.

Мета статті: вказати джерело походження цибулястих бань в українському бароко.

Виклад основного матеріалу. Бароківі бані, надто доби українського або т. зв. мазепинського бароко, набули великого поширення по території не тільки України, але і віддалених районів Російської імперії. Їхня форма є своєрідною візитівкою стилю, його чи не найвиразнішою рисою чи ознакою. Проте історії походження такої бані, пошукам її витоків не було приділено належної уваги. Пошуки автором наукових розвідок з цієї теми у вітчизняній історіографії не дали результатів.

Малюнок № 16

Між тим, у книгозбірні Антонія Тарасевича ми знаходимо підручник з архітектури Johann Wilhelms «Architecture civilis» (1649 р., 1668р.) [10]. Природно, що Тарасевич, пройшовши навчання у Німеччині, майстерні братів А. і Ф. Кіліянів в Аугсбурзі, обрав саме німецький підручник (довідник) з архітектури. Загалом книжки керівника Лаврської друкарні та видатного

художника Антонія Тарасевича слугували підручниками для учнів Лаврської малярні, яка, на думку автора, була своєрідним «образотворчим факультетом» Могилянської академії. Наявність цього підручника та іншого підручника з архітектурної перспективи дозволяють стверджувати, що в Лаврі викладалася також і архітектура.

Малюнок №17

Книжка Йоганна Вільгельма [10] присвячена головне дерев'яним конструкціям в архітектурі,

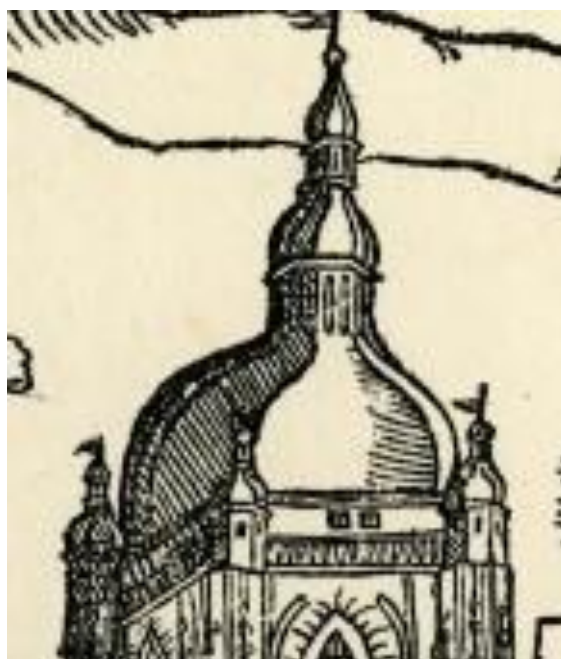
значна частина є зображенням конструкцій різного типу бань та шпилів.

Легко переконатися, що форми бань на малюнках 16 та 17 [10] є практично тотожними формам Мазепинського бароко. Практика безпосереднього використання в архітектурі малюнків та схем з підручників була загальноприйнятою, а згодом, очевидно, вподобавши саме ці варіанти, втілили запропоновані у книзі форми у низці знакових споруд доби.

Дослідник історії архітектурної освіти Hanno-Walter Kruft у своїй книзі «A history of architectural theory: from Vitruvius to the present» [4] зауважує популярність «Architecture civilis», що, на його думку, була спричинена зокрема виходом підручника у 1649 році, одразу по закінченні Тридцятирічної війни і перевиданим у 1668 році. Очевидно, що повоєнна відбудова по всій Європі зумовила попит і на високопрактичний твір Йоганна Вільгельма. В Україні власна

тридцятирічна війна-руїна триватиме свої тридцять років аж до 1687 – року початку гетьманства Івана Мазепи, коли в Україні відновлюється активне будівництво. Антоній Тарасевич переїздить до Києва у 1688 році і ми можемо припустити, що «Architecture civilis» [10] вже тоді була з ним і, очевидно, стала чи не ключовим чинником у впровадженні барокової бані саме такої форми з характерними абрисами і виразним ковніром.

Дослідник Ганс Шіндлер [3], вивчаючи власне походження бань такого «цибулястого» типу, наводячи низку прикладів, зауважує, що на датованій 1562 роком ведуті Праги вже видно куполи такого типу на зведеному у 1560 році Боніфацем Вольмутом тодішньому Соборі Св. Віта. Сам автор пояснює наявність подібних завершень на готичних вежах собору поєднанням італійських впливів з північними.

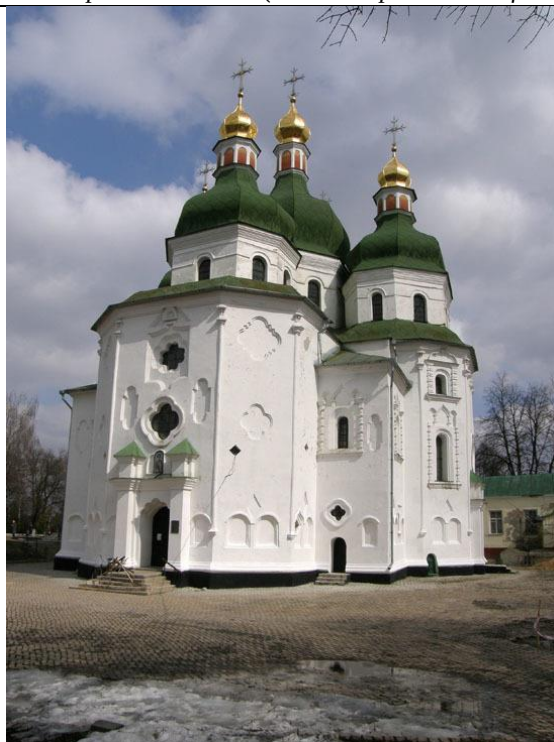

Собор Св.Вітта. Прага. 1562 рік

Втім, було б несправедливим залишити поза увагою стан власне української храмової архітектури тієї доби, її традицій, підходів та способів вирішення об'ємно-просторових задач. Для нас є цікавим також підрунтя власне українського церковного зодчества, яке органічно абсорбувало цю форму купола. В історії храмової архітектури України відомими є приклади запозичень композиційних прийомів і форм дерев'яного будівництва при спорудженні мурованих храмів. «Саме в дерев'яному будівництві майстри зберігали композиції та архітектурні форми, заповідані предками. Водночас це була робітня нових форм для всієї національної архітектури – у тому числі мурованої та елітарної. Потужний злет мистецтва мурованих храмів доби українського відродження й бароко XVII-XVIII ст. був би неможливим без

архітектурного досвіду, нагромадженого за попередні століття в дерев'яному церковному будівництві» [2].

Книга Йоганна Вільгельма, як вже зазначалося, з'явилася у 1649 році. Втім, це не означає, що купол такої форми був винаходом власне Йоганна Вільгельма чи з'явився безпосередньо перед виходом книги. Книга є по суті архітектурно-будівельним довідником, який пропонує вже визнані будівничими того часу рішення. Це підтверджує і наведена вище стаття Ганса Шіндлера, який, віддаючи належне ролі книги Йогана Вільгельма, веде відлік історії «цибулястих» бань принаймні від 1562 р. [3]. Нас цікавить час появи таких бань у дерев'яній та мурованій сакральній архітектурі України.

Миколаєвський собор в Ніжині, 1655 рік.

На теренах України одним із найдавніших мурованих храм-носіїв таких куполів є, зведений у 1655 році, Миколаєвський собор в Ніжині. Олександр Морозов [9], цитуючи Анатолія Макрова [6], зауважує, що цей храм є фактично прототипом всіх «козацьких» соборів. Це Троїцький собор Густинського монастиря під Прилуками (1672-1674р.), Катерининська церква у Чернігові (1690-ті роки), Успенський собор у Новгород-Сіверському (кінець XVII – поч. XVIII ст.), церква Всіх святих у Києво-Печерській лаврі (1696-1698 р.), Георгіївський собор Видубицького монастиря у Києві (1696-1701 р.) та багато інших [3].

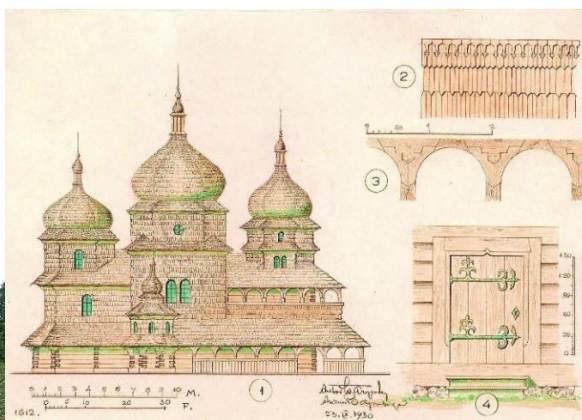
Датований 1655 роком Олександром Морозовим Миколаєвський собор, ймовірно,

отримав свої «козацькі» бані при побудові. Втім після спалення міста військом московського князя Ромодановського у 1668 р., собор був поремонтований, яких саме втрат він зазнав від московських варварів і чи це торкнулося його бань, ми не знаємо. Отже, найпізнішою можливою датою набуття собором таких бань є 1669 рік.

У дерев'яному зодстві цибулясті бані з виразними ковнірами з'являються на межі 1650-1660 років. Петро Юрченко [7, с. 72] зазначає, що тоді з'являється «принципово нове трактування бані, що зумовлює більшу пластичність форм». Це зокрема церква Св. Юра у Дрогобичі (1657 р.) та церква у с. Ісаї (1663 р.).

Церква Св. Юра, Дрогобич, 1657 р. Церква у с. Ісаї, 1663 р.

Бані обох храмів мають виразний ковнір і явно наслідують нові, але, вочевидь, уже популярні на той час цибулясті форми.

Отже, саме середина XVII ст., межа 50-х та 60-х років стає часом появи на теренах України бань цибулястого типу з виразним ковніром. Уже до кінця XVII ст. ця форма стає надзвичайно

популярною і на плані Києва, складеному Ушаковим у 1695 році, ми бачимо велику кількість саме таких завершень київських храмів [8]. Як зазначалося вище, автору вдалося прослідкувати обставини та дату появи книги Йоганна Вільгельма у Києві, Антоній Тарасевич ймовірно, привіз її з Аугсбургу у складі своєї бібліотеки у 1688 році. Втім, це не означає, що цей вельми популярний у європейських будівничих довідник не був відомий в Україні й раніше, адже вийшов він вперше ще 1649 році і перевидавався зокрема у 1668 році. Величезна кількість храмів українського бароко мають форми бань, які точно повторюють або наслідують наведені на малюнках 16 та 17 [10] форми. Тож автор стверджує, що саме підручник Йоганна Вільгельма привніс на наші терени відому нині хрестоматійну форму бань українського бароко.

Список літератури

1. Нове життя книг кунштових / Г. Шустіна // Мистецтвознавство України. – 2008. – Вип. 9. – С. 331-343 [Nove zhyttia knyh kunshtovykh / H. Shustina // Mystetstvoznavstvo Ukrainy. – 2008. – Vyp. 9. – S. 331-343].
2. Віктор Вечерський, Українська народна дерев'яна архітектура, Балтія Друк, ISBN: 978-966-8137-99-0, ц: 120с., стр.32. [Viktor Vecherskyi, Ukrainiska narodna dereviana arkhitektura, Baltiia Druk, 120 s., str.32].
3. Concerning the Origin of the Onion Dome and Onion Spires in Central European Architecture, Hans Schindler., Journal of the Society of Architectural Historians, Vol. 40 No. 2, May, 1981; (pp. 138-142) DOI: 10.2307/989727.
4. Kruft, Hanno-Walter. History of architectural theory. London : Zwemmer ; New York : Princeton Architectural Press, ©1994 page 174.
5. Тарас Я. Сакральна дерев'яна архітектура українців Карпат: культуротрадиційний аспект / Ярослав Тарас. – Львів : Ін-т народознавства НАН України, 2007. – 639 с. [Taras Ya. Sakralna dereviana arkhitektura ukrainsiv Karpats: kulturnotraditsiinyi aspekt / Yaroslav Taras. – Lviv : In-t narodoznavstva NAN Ukrainy, 2007. – 639 s].
6. Макаров А. Світло українського бароко. – Київ., 1994. – С.190 [Makarov A. Svitlo ukrainskoho baroko. – Kyiv., 1994. – S.190].
7. Юрченко П. Г. Дерев'яна архітектура України / П. Г. Юрченко. – Київ: Будівельник, 1970. – 192 с. : 98 іл. [Yurchenko P. H. Dereviana arkhitektura Ukrainy / P. H. Yurchenko. – Kyiv : Budivelnik, 1970. — 192 s. : 98 il.].
8. Алферова Г.В., Харламов В.А. Киев во второй половине XVII века. – К.: Наук. Думка. 1982 р. [Alferova H.V., Kharlamov V.A. Kyev vo vtoroi polovyni XVII veka. – K.: Nauk. Dumka. 1982 r.].
9. Олександр Морозов «Миколаєвський собор – унікальна пам'ятка доби козацького бароко», Пам'ятки України №7., 2013 р. К., стр.19 [Oleksandr Morozov «Mykolaievskiy sobor – unikalna pamiatka doby kozatskoho baroko», Pamiatky Ukrainy №7, 2013 r. K., str.19].
10. Johann Wilhelm. Architectura civilis. Frankfurt, 1668.

УДК 725.31

Третяк Ю.В.

д.арх., проф. кафедри архітектури ФАБД

Гура М.

магістрант кафедри архітектури ФАБД

Національний авіаційний університет, Київ, Україна

ОСНОВНІ ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ АРХІТЕКТУРНО-ПЛАНУВАЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ВОКЗАЛІВ В ОБЛАСНИХ ЦЕНТРАХ

Анотація. У статті проаналізовано основні фактори формування архітектурно-планувальної організації вокзалів в обласних центрах. Описані комбінаторні елементи, які є допоміжними для побудови залізничного вокзалу.

Ключові слова: залізничний вокзал, архітектура, фактори формування, архітектурно-планувальна організація, обласний центр, елементи комбінаторики.

Вступ Вокзал – будівля на залізничній станції, призначене для обслуговування пасажирів. Як правило, вокзали зустрічаються на великих залізничних станціях; в будівлі вокзалу зазвичай розміщують каси, камери зберігання, зал очікування, ресторани і т. д. Загальне Положення про залізничну станцію затверджене та введене в дію наказом Державної адміністрації залізничного транспорту України від 30 грудня 2004 р. № 1041-ЦЗ [3].

Різні аспекти функціонування і розвитку залізничних вокзальних комплексів як вузлів

зовнішньої транспортної мережі в структурі міста досліджені такими науковцями, як В.М. Батирев, Г.Є. Голубев, К. Херцег, О.Ш. Тер-Восканян, І.Г. Явейн та ін.

Типологічні особливості вокзальних комплексів були неодноразово розглянуті в багатьох наукових працях таких авторів як Голубев Г.Є., Русаков Є.С., Батиров В.М. Васильєв Є.В., Гельфонд А.Л., Боков А.В., Канунников М. Н., Явейн І.Г., Херцег К., Кириченко Є.І. та інших. У даних дослідженнях проведений досить детальний аналіз вітчизняного та зарубіжного досвіду